

Arch. Cap. S.

N.

Cl.

I. B. FRANCESIÆ

COMMENTARIUS
DE FRANCISCO CERRUTI

SACERDOTE

TORINO

LIBRERIA EDITRICE INTERNAZIONALE

CATANIA — PARMA

1-948

SANCTI BENIGNI IN SALASSIS - EX OFFICINA SALESIANA

K-XXXVII-2

Arch. Cap. S.

N. _____

Cl. _____

S. 2-D-153

BIBLIOTECA SOCIETÀ SALESIANA
TORINO

Classe S. 2

N. D

Fornito 153

Arch. Cap. S. 11

N. _____

Cl. _____

PAULO ALBERA

maximo
SACERDOTI ET MAIORI SALESIANORUM RECTORI

UNIVERSA GESTIENTE FAMILIA

QUINQUAGESIMUM ANNUM AB INITO SACERDOTIO

FELICITER AGENTI

HUNC COMMENTARIUM

PRÆCLARAS VIRTUTES OPERA ET INGENIUM

FRANCISCI CERRUTI SACERDOTIS

REFERENTEM

LIBENTI ANIMO ET MAGNA VOLUNTATIS SIGNIFICATIONE

DO DEDICO ET OFFERO

Suavissime Pater,

Ergo et Tu, Pater dulcissime, festinato pede, ad diem curris commemorandum, quo ab hinc quinquaginta annos primum, lætitia gestiens, ad altare progrediebaris, sacra factururus? Quæ circa nos animorum iucunditas! Cum omnes certatim studeant quo tibi modo animum suum melius promant, pro beneficiis a Te in ipsos prolati, maxima in me adest turbatio, quod nihil in promptu habeam ad meam animi voluntatem ostendendam, hac potissimum die, et in pignus erga Te obsequii mei. Etiam si complura mihi in præsens eveniant iucunda, quæque me trahant omnino atque teneant, fortior tamen mihi obvia occurrit ac felicissima fratris illius recordatio, quem Tu puer adhuc novisti, quicum suavi ac perpetua familiaritate fuisti devinctus, quemque novissime omnis salesianorum Familia concordî mœnore extinctum illacrimavit. Atque adeo dum omnes festivo clamore, et qui propius apud Te vivunt, et qui sunt apud exterâs gentes, orantes, omnia bona dicunt atque a Domino prospera quæque ominantur, ego hanc de Francisco Cerruti opellam Tibi offero... Neque abs re, ut ego opinor. Ipsum enim cuncti optimum adpellant, nobilissimum lumen prædicant, ornamentum patriæ salutant. Sæpius autem, dum de illo scribebam, ad Te, quem honoris ergo in discipulis olim meis fuisse gloriose memorabo, oculis animoque respiciebam. Namque omnes per compita dicunt: "Quam bonus! quam pius! quam Salesianus!"

“*Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt!,,
Haud equidem mea carmina requiruntur, quoniam
adsunt virtutes, adsunt et opera, quibus vivitis ambo
atque in ævum vixeritis!*

Paucis Tibi dicam quomodo hæc agenda putavi.

*Vix e vivis suavissimus hic amicus noster recessit,
cum omnes concordibus animis, veluti desiderio eius
tacti, etiam atque etiam efflagitavimus, qui nobis cum
litteris reviviscentem redderet. Grata equidem et maxima
lætitia accepimus, idemque libentius perlegimus, elegantis-
simam laudationem, quam Alexander Lucchelli noster,
in sollemnibus amici junebribus honorifice pronuntiaverat,
et nuper formis excusam pervulgavit. Sic ille laudabi-
liter posteritati narratus erit aliquando omnibus super-
stibus. Et nos licet in contemplatione virtutum suarum
quiescentes, eum iam beatam æternitatem cum
Patre sanctissimisque sociis recepisse confidimus, et suis
potissimum operibus manere mansurumque in animis homi-
num, attamen haud esse inutilis pretii laborem factu-
rum reputavi, si eum, idque latine, nostris iterum nar-
rassem, Tibique confidentissime dedicassem.*

*At, nisi Deus adsit, timeo admodum, ne refricato
vulnere, Te amici casum dolentem, inconsolabiliorem
reddam.*

*Et quod Tu, hoc meum qualecumque sit opus, æqui
bonique facias, rogo atque obtestor. Mihi erit summa
lætitia et omne punctum retulisse putabo, si Tibi haud
ingratum hoc fuisse noverim.*

Nam in magnis et voluisse satis.

*Utinam vero, ut mihi identidem contigit, et Tibi acci-
dat, illum videlicet item videre, cogitare, eumque iam vanis
imaginibus recentibus tamen, audias, alloquar, videas!*

? alloquaris?

Iuvat enim sæpe memorare quot funera in uno eius funere! Et penes eos quoque, qui eum parce ob nimiam eius modestiam cognoverunt, magnus omnino luctus fuit excitatus eiusque desiderium. Qui enim mæror inter Alaxienses cives, qui solemnî pompa et longo comitatu publice eum honeste detulerunt. Qui puerorum decor, quodque omnium suavissimum desiderium! Et qui inter vivendum hominum gloriam fastidiose aspernaretur, et cælestia unice spectans, mortalia contempserat, omnibus carus superstitibus obiit, et in dies carior reviviscit.

Haec mihi cura, hoc studium, ut totus ipse adpareat, et Tibi acceptus.

Haud defuerunt, qui mihi hanc opellam meditati, verba atque laudes citra invidiam addere voluerunt, ut ego in proposito insistens, citius omnia persolverem.

Faxit Deus, ut nec hos consilii, nec me pæniteat obsequii. Quod si mihi bene contigerit, sydera prorsus me tetigisse manu putavero.

Restat, ut Deus, in munere tuo sacro obeundo, præsentî Te sospitat ope, Te adsiduis validisque adiutoribus firmet, atque ad latera Tua novos semper firmioresque collocet filios, qui virtutibus ac præclaris exemplis, Tibi sint gaudio, dulci et levamini, Eiusque nomen cum iucunditate renorent.

Ehu! diu nobis vive! Ave felix, Valeque.

Aug. Taurinorum calendis iunii MCMXVIII.

I. B. FRANCESIA SACERDOS.

DE FRANCISCO CERRUTI

I.

Humili loco natus est anno millesimo octingentesimo quarto et quadragesimo *Salugiae*, qui vicus est in agro Vercellensi apud Subalpinos. Adhuc puer orbatus patre, in sanctissimae matris sinu diligentiaque educatur. Primam aetatem laboriosam admodum transegit; at, Deo adiuvante, e diuturno morbo recreatus est apud celeberrimum templum S. Pancratio dicatum. Ad quintam circiter lapidem ab urbe Taurinensium, ad partem, quæ ad occidentem spectat, est pagus, cui est nomen *Pianezza*, ubi antiquitus maxima religione colitur hic martyr, ubi habet templum donis opulentum et divina ope potens in dæmones et plurimum incurabilium morborum. Quotannis, propterea, mense maio, templo eius precaturi frequentissimi advenæ succedunt, ut volens et propitius votis devotorum adnuat. Diu noctuque infinita aegrotantium turba sanctum ambit et orat, et sacra de altari libare consuevit. Ad hoc igitur sanctuarium mater venit cum puero adoratura ut filium graviter laborantem ad sanitatem reduceret. Qui voti compos factus, libentissime cœlesti huic patrono multas gratias egit, atque vetusta iam aetate, immortale munus receptum memorans, proceram valetudinem lætus referebat.

II.

Miti ingenio atque sic ad altiora vocatus, pietatis et litterarum studio inter æquales vel a teneris unguiculis inclaruit. Quo nomine mater, auctore I. Fontana, prioris exempli sacerdote, eodemque parcho, curavit ut filius suus Ioanni Bosco traderetur, qui illa ætate iam illustribus laudibus insignis, pueris rite instituendis educandisque. Anno millesimo octingentesimo sexto et quinquagesimo, sub finem octobris in nostras aedes fortunatus ingressus est.

Quid primum ei ibi contigerit, et qua ratione Deus veluti manu ad perfectiora eum perduxerit, iuvabit ab ipso praesertim accipere. « Quo die, ait, studiorum causa, veni Augustam Taurinorum, passus sum multas animi angustias, e quibus mirabiliter me Deus eripuit. Iam matrem, quæ me lacrimantem tenerrime erat amplexata, ultima monentem, salutaram, et solus moestusque sub porticibus aedium multa mecum meditans ambulabam. Ecce mihi obvi^{us} autem puer, hilari vultu ac subridenti, qui me sic comis compellat:

— Amice, hospes es adhuc, ut video. Quî nominaris? Unde venis? Quid facturus? —

« Cui sic dulciter interroganti cum pro viribus respondissem, ipse iocose subiunxit: — Scisne quid significat « *sonnambulo*? » —

« Cum ego negassem, ille perseverans dixit: — Nuper pater nobis portendit: *Il sonnambulo* idem est atque ille qui in somnis ambulat. Quot in hoc saeculo deambulant corpore, et mentis ignari apertisque oculis somniant! » —

« Sic benevole ignotum vocabuli sensum mihi admiranti explanavit, at verbis ita iucundis, ut fortiter cordi meo adhaererent, et vel post tot casus et tempora, felix memorarem et gratias quam maximas agerem pro tanto munere ».

« — At tu quis es? Qui me tam scite atque opportune es consolatus. —

« — Egon'? Vocor Dominicus Savio, qui vel ab hac hora tuum esse amiculum postulo. —
« Hisce dictis alio perrexit.

« Sic, ille puer mihi adhuc ignotus at præclaris iam virtutibus ornatus, me amore præoccupavit et solemniter monitum voluit, ne in rebus meis agendis deambulans somniarem; sed in bonis operibus vigilarem, ne veluti in somnis vitam agerem. » Et nos ei superstites eiusque operum testes profiteri possumus:

... Multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit!

III.

Suppari ætate, plurimi erant pueri, qui eo tantum consilio ad nos studiorum causa se ferebant, ut aliquando inter sacros alumnos recenserentur. Et multi equidem hic essent, honoris gratia, memorandi, qui virtutibus insignes penitiori animo litteris incumberent. Satis est itaque in medium nomina referre Ioannis Bonetti, Iosephi Bongioanni, et Caelestini Durando, qui Savio æquales, cum eo de studiorum primatu decertabant, et primos sapientiæ fructus atque virtutis recipere consueverunt.

*com
re
bunt*

Franciscus Cerruti grammatices scholam egit sub disciplina Iosephi Ramello Braydensis, Sacerdotis et politiorum litterarum doctoris, qui ingenio pollens et studiis, plus æquo aliquantisper temporibus inserviit, et, Deo adiuvante, sæculi pertaesus ad se conversus, ut ignominiam aliquo modo suum decus deturpantem detergeret, satis esse putavit, si operam suam inter nos præberet. Huic præ ceteris, ob ingenii celeritatem noster carus fuit acceptusque; et præter omnium opinionem, quoad vixit, ei gratias magnas egit, magnamque gratiam habuit, quam iterum atque iterum referre haud recusavit.

Ad ultimam gymnasii classem honeste promotus, ad scholas Matthæi Picco adivit, qui nostra aetate, ob acerrimum ingenium, longe inter aequales latinæ linguæ peritissimus vindex, maluit esse quam videri. Is enim, quoad eius fieri potuit, et parenti nostro, qui tunc primum litterarum iter carpebat, in conscribenda potissimum Italiæ historia, auctoritate fovit, et consilio, et pro viribus eum adiuvit alumnos eius erudiens, quos ad litteras latinas mirum in modum sapienter informare studebat, priusquam in aedibus nostris hoc idem nostroque Marte fieri posset.

Anno igitur octingentesimo nono et quinquagesimo supra millesimum, et magna quidem cum laude, inter multos e scholis gymnasii excessit, superatis feliciter periculis in Collegio Taurinensi, cui est nomen inditum a *Camillo Cavour*.

Sed omni hoc tempore, singulari pietatis amore, et sanctissimis moribus in exemplum enituit. Caste, integre et naviter suum munus obivit. Imo haud bonum esse puto silentio præterire hanc magnam honoris

significationem. Cum pater, quemadmodum facere consueverat, vellet in solemnitate Sancti Francisci Salesii alumnum præmio decorari, qui bonus moribus princeps videretur, idque ex ipso sociorum iudicio, omnium suffragiis ipse est proclamatus. Anno autem superiore, quodque maius præsagium adparuit, hic idem decoro Dominico Savio erat adtributus. Nec sane mirum. Namque, vel ab initio, totum se, ex plurimorum exemplo, committere voluit ad Patris nutum, qui eius conscientiae supremus arbiter, ad perfectionis apicem suavissime eum perduxit.

IV.

Et Pater sæpe saepius nobis, qui ad eius latera eo tempore confidentissime sedebamus, prædicare consueverat, eum omnibus virtutibus præditum esse, qui cum Dominico Savio facile componi posset. Devotissimus in templo, constantibus exemplis animum firmabat, et sanctissime sacramentis adhibitis, ab officii religione nunquam declinans, in omnibus perfectissimum virtutum specimen exsplendescere cœpit.

Ad hæc identidem, tempore ludorum bachanalium, cum pro iuvenum levamine fabulae agerentur, et ipse in personarum gregem advocabatur. Et omnibus admirantibus magnoque plausu spectatorum, diversarum personarum partes gerebat et ita semper scitissime ut nihil supra.

Ad rem faciunt quæ nuper Iosephus Vespignani, Inspector supremus Salesianorum in Republica Argentina,

amico suo carissimo, in Cerruti locum suffecto gratulatus, scripsit: « Quadam die, cum familiariter, ex more, Patrem alloquerer, et dicerem quot virtutes in Francisco Cerruti, quem forte intimius noveram, splenderent, et qua essem admiratione erga illum percussus, pater addidit: Rectissime de illo iudicas, fili, et nihil novi mihi narras. Est sane multis praeditus virtutibus, quas vel a teneris annis mirum in modum coluit. Si forte fato ante me cederet, et ego de eo possem, quæ optime vidi, describere, a quibus mirabile virtutum exemplar enitesceret. Primo enim tempore, quo ad nos venit, ego ipse oculis meis cognovi quam esset ab omni prorsus peccato alienus. Namque eo perfectionis pervenerat, ut ipsum eius nomen indigne atque ægerrime ferret. Quod quidem semel atque iterum expertus sum. Memini enim, cum quadam die, obiter hoc immane in Deum opprobrium nominarem, et ipse ante me forte adstaret, studio adspicere me velle, quomodo rem acciperet. Eius autem vultus, qui hilares ex more puerorum erat, nebulosus e subito factus, et oculis, lacrimisque obortis, humi demissis, totis artubus contremiscens auscultavit. Hinc optime novi, quam purus esset et candidus moribus. Et ita semper se castissime gessit ».

Quid ego sanctius addam, quidve reprehendam vel acerrimus iudex? De eo adhuc puero patrem narrare memini: « Hodie mane, sacrum facturus mecum contuli Franciscum Cerruti ad Comites Cravosio. Videre enim cupiebant puerum, quem a me acceperant cum Dominico Savio virtutibus posse comparari. Erant autem in illa domo honestissimæ aliquot virgines, quas numquam respexit, nec in mensa quidem

cum *perotaculum* fieret. Quam quidem rem admirati omnes, mecum lubenter gratulati sunt, Deo gratias agentes, quod hic optime Dominicum Savio exciperet eiusque virtutes egregie referret.

V.

Periculis tam feliciter confectis, ut miles, corona aurea honestatus, potuerat utique ad suos ovans redire. At quamquam matrem videre cupiebat et aere patrio aliquantisper gaudere, ut vires novas reciperet, attamen paucis post diebus ad patrem rediit adfirmans ibi se melius esse, et aptius rebus suis præstiturum sperare.

Dies enim illi luctuosi nimis erant patriæ, et vix quiescente uno bello, *novi iterum fluctus*, ut verba Horatii usurpem, *reipublicæ navem in mare referebant*.

Et pater, inter tot pericula positus, suos ad maiora vitæ certamina, pro religione, parabat. Et Franciscus, qui, primo huiusce anni autumno postquam rusticaturus, breviter Salugiæ fuerat moratus, ad S. Francisci Salesii Taurini clericalem vestem induit, per manus Sanctissimi Patris, qui tunc primum futuræ Congregationis fundamenta ponebat. Cives sui, amoris ergo, pro viribus nisi sunt ut, in patrio Vercellensium seminario, intimiora Philosophiæ studia et Theologiæ arriperet; at ipse, posthabitis omnium consiliis suisque commodis, ad patrem alacriori animo est reversus. Et ibi, quo citius beneficium acceptum in ceteros refunderet, consilium patris secutus, breviori

tempore et privatim philosophiæ curriculum perfecit. Quod ei facile contigit, tum ob ingenii felicitatem, tum maxime ob reverentiam atque obsequium in Patrem, a cuius voluntate ne transversum quidem digitum nullo modo recessurus erat.

VI.

Haud abs re putaverim, quoniam locus tempusque me monet, aliquamdiu morari, et in operam patris paucis commodius respicere. Omnia enim ei erant illa tempestate adhuc perficienda; qui eo potissimum religiose incumbibat, ut pueri, qui studiis eius consilio operam navarent, clericali militiæ nomen aliquando darent. Res enim novæ apud Subalpinos maximum in modum mentes animosque puerorum agitabant, et perversa quædam recentiorum improborum placita, per ephemerides diffusa in odium religionis, data opera, ab incautis ad multitudinem traducebantur. Et factiosi homines, callide iisdem abutentes, ad impietatem explendam, atroces infensisque animis in religionis maiestatem cooriebantur. Nihil tam verendum erat a quo temperarent, nihil tam fædum, quod in odium bonorum non admitterent. Hinc immensa malorum labes apud nos manavit, et perversa dissensionum semina proferebantur, quæ, novitate quadam conferta ac verborum procacitate fæda, impietatem inter pueros præsertim subministrabant. In illa maxima rerum et animorum concitatione, a potentiorum iniuria, non modo pii sacerdotes, ut patriæ osores in carcerem erant

detrusi, sed ipse Archiepiscopus, sede honoris sui deturbatus, ad ius violenta manu vocatus. Hic est Aloysius Frasoni, qui christianæ patientiæ et invictæ lenitatis exemplar, omnibus Italis ac praesertim Taurinensibus eluxit. Qui parem atroci tempori animum in promptu habuit, et sui securus, minitantis turbæ impetum excepit, et exul denique Lugdunum avectus, ibi diu æquabilitatem in omni vita secutus, exulis modestiam et pontificalem dignitatem miscere consuevit.

Quem boni lacrimis et gemitu sunt diu persecuti. Ac propterea nil mirum, si uno eodemque tempore omnes alumni e sacro studiorum Seminario Taurinensi ultro egressi, sanctisque prudentiorum consiliis posthabitis, vestem sacram cum moribus deposuerunt. Hinc factum est, ut multi, errore decepti, alii falsa quadam libertatis specie adlecti, opportunitatem nacti, ad studia profana alacriori animo itarent. Atque adeo unus vel alter exinde erat, qui timide atque incerte ad rem sacram adgredi conabantur. Qui autem esset in bonis dolor, qui in posterum de religione timor, omnes facile mente assequi possunt.

VII.

Quæ cum ita res se se haberent, pater, ut Ecclesiæ subalpinæ in hac re potissimum laboranti opem aliquam pro viribus ferret, tempus adesse præsagiit, quo ipsi munus sæpe divinitus adsignari senserat. Quo facto, ædes nuper apertas pueris alendis educandisque in agro *Vallis Occisorum*, quem vulgo *Valdocco*

adpellant, primum adhibuit huiusmodi sacris alumnis, qui invito animo e Seminario expulsi, nullomodo illecebris peccantium abrepti, in eodem proposito permanebant. Nec modo in eorum commodum ita adlaborare studuit, sed pueros, quos in spem Ecclesiae succrescere novit, re atque consilio fovet et læto vultu in ædes suas libenter suscipit. Et brevi tempore, uti constat, Deo favente, nonnulli ad illum convenerunt, qui virtutibus insignes, pietatem alacres ita exercuerunt, ut morum sanctitate et pœnitentiæ, studio et religionis, cum ipso Aloysio Gonzaga certare viderentur.

2 accu. 2 subis
Haec mea novissima verba ad Dominicum Savio in primis spectant, qui acceptus inter suæ disciplinæ alumnos, ad sanctitatis apicem, omnibus admirantibus, pervenisset, nisi omnium expectationem inopinata mors abrupisset.

Cum autem multi crescerent alumni numero et moribus, consilium fuit, quo melius e suo arbitrio eos ad pietatem coleret, scholas in ædibus aperire. Ab initio ipse magister erat, et mox quorundam auxilio innitebatur, qui manu pia rem suam adiuvant. At eius sapientiæ fama, quæ apud omnes pervulgatur, *ultr* immensam iuvenum frequentiam adduxit. Quot iuvenes undique ad eum alacres conveniunt, qui eius prudentia ingentes spiritus mitigant. Tunc primum consilium cepit eos ipsos adhibendi, qui paullo ante in litterarum studium ita incubuerant, ut facto rite periculo, e schola laudati excessissent. Hi autem magistrorum vice fungi iussi, eo auctore atque adiutore, alumnis excolendis, ingenii, facundiæ, humanitatis laudem promerebant. Et præter omnium opinionem, in tanta tamque subita

puerorum accessione, omnia feliciter e consilio succedebant. Et dum pater miserorum inopia subvenire studet, ipsi adolescentes literis deditos fovebant, qui mox Ecclesiae Subalpinæ ornamentum forent atque lætitia.

Et inter primos nos adnumeramus Franciscum Cerruti, qui agens vix duodevigesimum ætatis annum, omnibus sane stupentibus, alacer munus incepit pueros docendi, qui quartam gymnasii scholam ~~mi~~ⁱⁿ pigri percurrerent. Nec casuros tamen fructus aut pœnitendos retulit! Nonnulli enim ex suis discipulis, ~~ei~~^{ei} studiosiores equidem et maiori alacritate eius consilium secuti, eodem anno, ultimæ gymnasii classis pericula feliciter sunt adgressi. Sic docendi officium insigniter primum incepit, quod in dies diligentia atque industria, et vel magister, vel studiorum rector, mirum in modum excoluit, et navus ad perfectionem quodammodo perduxisse videtur. (1)

Tempus interea adventabat, quo tandem pater novam studiorum indolem inveheret, Ipse enim et divino veluti instinctu afflatus, christianam iterum institutio-

Quo
(1) Ut linguam latinam rectius quisque nosceret atque e suo veluti fonte haurire posset, pater nobis itare permisit ad maximum Athenæum, ubi literas latinas elegantissime tradebat Thomas Valaurius, qui suæ ætatis maximus elegantiarum latinarum arbiter diceretur. Quadam die, post acroasim, dimissis ceteris alumnis, me sibi comitem vocavit, et sic me fando compellat. « Sodalem tuum Cerruti legentem audiui, et quam bene et quam latine! Ei sum equidem maxime gratulatus... At grave tuum scribendi genus optime notavi ». Cui libens respondi: « Quod ille tibi placuerit, lætor: quoniam id significat optime scripsisse. Hoc mihi nihil novi; namque diu eius ingenium periclitatus sum et admiratus. Sodalitis meus suo semper militat Marte, nec meo unquam eget auxilio ». Quantum erat latinæ virtutis in illo!

Hum

nem in pueris docendis iamdiu instaurare nitebatur. At reluctantibus novarum rerum studiosis, pater sereno vultu atque adsiduo consilio asperrimas adversariorum persecutiones aspernatus, legibus innixus omnia consequi studebat. At repente fortuna saevire eiusque consiliis cœpit obluctari.

Ea enim tempestate, legibus cautum est, ut quicumque scholam gerere vellet, et pueros sibi commissos ad humanitatem atque ad sapientiam colere, haberet magistros singularum disciplinarum laurea honestatos. At illi qui se patri in certamine sacro comites addiderunt, omnes, uno excepto, diplomate carebant. Quid agendum? Hoc unum, ut ardentius eo tandem contenderent, ut quam primum, nulla interposita mora, ad optatam sibi metam adipiscendam adlaborarent. Tunc virtus suorum maxime adparuit, qui extemplo, veluti agmine composito, nulla rerum difficultate deterriti, ad omnia se se obiectare periculo parati videbantur, ut mandata eius exhaurirent.

Ceteris, si res ardua in primis aestimabatur, difficilis admodum ac prope impossibilis Cerruti nostro! adversa enim semper valetudine usus, gravibusque pressus occupationibus, magno erat omnibus timori, ne in via deficeret. At, quid non potuit improbus amor? Illud Vergilii ei optime aptandum:

« Ingentes animos angusto in pectore versat!

Magnum equidem certamen proclamatur, pauci nos victuros esse confidunt. Et illis, qui rebus nostris favent, alte persuasum est, nos esse bonæ imo optimæ voluntatis adolescentes, sed omnium rerum ieiunos, aë-

remque frustra verberare atque inania referre. Uno verbo nos omnes cum Horatio salutabamur: « *Rusticus, abnormis sapiens, crassaque minerva* ». Sed e contra, Deo adiuvante, omnes in primo conflictu cuncta suffragia retulimus. (1)

Et hic primus salesianorum ausus fuit, qui magnum patri attulit solatium, nec ipsi parum levamen tot difficultatibus laboranti.

VIII.

Res tam magnas aliae mox multo maiores exceperunt.

Hoc namque anno labente, pater primum Collegium pueris docendis educandisque aperuit apud Casale Sancti Evasii in pago qui dicitur *Mirabello*. Et præter omnium opinionem, Cerruti noster, etsi primæ iuventæ et Theologiæ alumnus, missus est, ut litteras latinas et italicas cum græca pueris qui ultimam gymnasii classem frequentarent, doceret.

Sub ductu consilioque Michaëlis Rua, qui, omnium sententia, verum patris effigiem ob prudentiam animique virtutem referebat, alumnos ad disciplinam ma-

(1) Haud esset fortasse abs re et istud meminisse. Inter nos omnes, illa die albo signanda lapillo, non est inventus qui vel pauculos nummulos haberet, dandos e more in clavigeri munus. Quod quidem omnibus adstantibus iuvenibus visum est admodum mirum...

« At nos lucelli et fæneris
Fandique prorsus nescii...

veniam ab eo facilem petivimus, et stipem solitam soluturos esse quam primum promisimus. Quod ultra factum est,

ximum in modum informavit. Neque adeo parva et pauca erant simul ei agenda. Namque præter regularem alumnorum iustitutionem, cui maxime studebat, egregiam quoque operam in re theologica navabat, et in litteris græcis latinisque, ut rite curriculum politiorum litterarum prosequeretur.

Ad hæc, ob eximiam mentis solertiam atque industriam, etiamsi adhuc annis inferior, attamen demandata ei cura est socios adjuvare consilio, ut suum quisque munus optime compleat. Re enim vera omnibus unus erat in operando spiritus admirabilis, in omnibus animorum concordia. Quam probe de ipsis pater illud repetebat:

Omnibus una quies operum, labor omnibus unus!

Et noster quamquam infirma semper esset valetudine, numquam tamen studia doctrinae intermittebat, et suis quoque temporibus, Theologiae pericula atque litterarum rite subire consuevit. Et ne suus in periculis deesset honor, Pater cum Dioeceseos Episcopo ad Collegium conveniebat, qui hanc novam religiosorum familiam ut suam diligebat, imo in oculis ferre amoris causa prædicabat.

Sed anno tertio labente, in gravissimum morbum implicitus, medicorum iussu, omnia admodum studia reliquit, et ad finem rapide eum procedere timuimus. Tunc a medicis sociisque deploratus, Augustam Taurinorum petiit, ut honeste veluti rudi donatus, apud patrem otium aliquod reciperet, aut ibi placidius in Domino quiesceret. At e contra cum meliusculus statim esse coepisset, validiori patris consilio recreatus, præ-

ter omnium opinionem, ad suos ovanter rediit, et nullo iam intermisso labore, egregiam iterum operam in scholis posuit, ut alumni optime ingenii indolem experiri publice possent.

Tandem sub exitum anni millesimi octingentesimi sexti et sexagesimi, vix annum vigesimum tertium ætatis ingressus, sacerdotio initiatus, primum, incredibili alumnorum lætitia sociorumque gratulatione, ad altare sacris operatus est. In sacerdotium venit, dum Collegium Ioannes Bonetti regeret, alter salesianæ familiæ honor, opera Aloysii Nazari a Calabiana Episcopi. Quoniam hanc sum nactus opportunitatem, decoris gratia atque grati animi, libenter dicam, sanctissimum virum, cuius invieta lenitate officii maiestas intaminata fulsit et ius stetit liberi civis, mox Mediolanensium archiepiscopus designatus, omnibus lætus prædicabat primum inter suos confidenti animo nascentem Salesianorum familiam cum perpetua benevolentia recepissee et consilio prolixius adiuvisse. Sic dignitatem virtutibus cumulabat.

Plura mihi dicenda manent. Namque, priusquam noster sacerdotio augeretur, maximo animi gaudio, vota religiosa apud patrem legiferum nuncupavit, et in Magno Taurinensium Lycæo, cunctis suffragiis, solemniter politiorum litterarum doctor salutari meruit.

Sic, caput hoc trigemino diademate redimitus, alacer atque incolumis ad novum se se rerum ordinem appulit.

IX.

Singulari pietatis atque sapientiæ testimonio decoratus, haud finem studiorum attigisse putavit, novam potius viam aperuisse atque opportunitatem præbuisse ingenii in dies expoliendi experiendique in aliorum commodum. Tempus enim quod ei vacuum a studiis superesset, haud in otio terere inutili passus est, sed in rebus potissimum agebat, quæ de puerili institutione ad novorum temporum rationem exacta, inter intelligentis iudicii viros passim tractarentur. Illis autem temporibus rei christianæ difficillimis, omnes palam confitebantur, illuc, viribus iunctis, osores sapientiæ divinæ omnino contendere, ut, semota a scholis omni religionis imagine, puerorum animos impietate atque contemptu imbuere niterentur. Atque adeo eam funditus evertere studebant disciplinam religionis reique publicæ, quam instituta Christiana tot annis pepererant. Re enim vera, incredibile dictu est, qua spiritus acerbitate, veluti signo dato, nefarii homines, occulto sacramento initiati, tenebricosis latebris erumpentes, ubi nuper Italiæ insidias struerent, coniurati veterem compagem laxare, qua religiosa civilisque hominum consociatio continetur. Et pater consilio et opere, huic immensæ malorum multitudini remedium accommodatum pro viribus præbere paratus, in fidei ac pietatis testimonium pro pueris tutandis opus suum est mirabile adgressus.

Quæ cum ita essent, omni laude dignissimus videbatur Pater, qui non pacta conventa pravorum homi-

num expavit, et propositi tenax, in tanta ingeniorum versutia rerumque perturbatione, lenitate et modestia sapientiam christianam securus in scholas invexit atque æquo animo rexit. Cuius pietas in Deum atque in Augustam Dei Matrem tam altis defixa erat radicibus, ut non impiorum voce, non scriptis, non irrisione, non minis potuisset labefactari. Hac in re ei senescenti opportunus adstitit Franciscus Cerruti.

Namque data occasione, vel animi causa, vel valetudinis tuendæ, cum ex voluntate patris ad universam rem litterariam regendam vocaretur, etiamsi omnium legum expertus adpareret, ad leges, quibus omnis res litteraria apud nos regatur, identidem oculos animumque vertebat. Hinc factum est, ut, cum primum apud nos summus consiliarius a studiis proclamaretur, peritissimus facile evaderet. Namque eius ingenium in re tam ardua cum pater optime admiraretur, maioribus exortis difficultatibus eum identidem compellare consuevit. Sic eius consilium prudenter dominatus, suaque rerum experientia in primis erudiens, ad maiora in dies vocabatur. At ipse principum philosophorum ita habuit præcepta, ut iis ad aliorum commodum procurandum, non ad ostentationem uteretur.

Sed omnia ex ordinis more temporumque conditione sunt enarranda.

X.

Magis magisque in dies nomen patris percrebrescebat, eiusque scientia in puerorum institutione admirabilis prædicabatur, et multi propterea ad eum undique stu-

diorum causa conveniunt. Quo facto consilium fuit, quo commodius omnium voluntati satisfaceret, quartum Collegium aperire. Namque paullo ante tertium posuerat Clarasci apud Tanarum, quod ob aëris pravitatem mox Varaginem apud Ienuam fuit translatum. Forte municipium *Alaxii*, quæ nobilis est licet parvula civitas in ridenti ligustica ora, quæ ad occidentem vertit, in ædibus, quæ olim ad *Dominicianorum* familiam pertinerent, scholas priores struxerat in puerorum utilitatem. Locus amplus et spatiosus et in ultima civitatis parte positus, aptus in primis erat atque idoneus, ab civium rumoribus remotus, pueris docendis atque instituendis.

Mirum sane qua animorum sollertia, Municipii curatores, omnibus temporum difficultatibus superatis, cunctorum suffragiis, pacta cum Patre inierunt, et in ipsius manibus confidentissimi concrediderunt quidquid ad puerorum doctrinam spectaret. Ut autem harum scholarum beneficio et advenae frui possent, commodum ephebæum, atque ad ultimas seculi rationes exactum institui placuit, ubi pueri, parvis equidem expensis, ad religionem atque ad sapientiam rite informarentur.

Incredibile dictu est, quam frequentes atque ab omnibus Italiæ dissitis civitatibus, veluti ex composito, fama patris sanctitatis adlecti morumque integritate, illuc ab initio convenerunt. (1)

(1) Illa tempestate, duplex illa via, qua nunc a subalpinis Vintimilium itur, ferreis assibus strata, atque maxime omnibus adprobatur, nondum peracta erat, et nobis, præsertim ab Augusta Taurinensium proficiscentibus, iter longius et per quam molestissimum obferebatur. Unus saltem trames designabatur

Cum ventum est ad designandum recentis Collegii Rectorem, qui scilicet personam patris virtutibus ingenioque gereret, omnes in Franciscum Cerruti respexerunt, quem tamdiu vel in ipso aetatis flore, optimam eius imaginem graphice referentem admirabamur.

Incredibilis interea rerum mutatio in Italia atque in Gallia facta est. Namque bellum immane inter Gallos atque Prussos eruperat, mense augusto octingentesimi septuagesimi anni supra millesimum, et extemplo parum secunda pro Gallis initia infeliciores eventus fuerant secuti. Ipse Gallorum imperator Napoleo III, cum ingenti omnium admiratione, primo impetu captus est, pleraeque mox copiae partim casu, partim proditiombus, lamentabili quodam fato interceptæ, per crebras

per urbem Ienuam usque Saonam per viam ferreis assibus munitam, atque inde publicis cursariis equis iuxta mare iter fiebat. Sæpe numero audire eum memini narrantem animi causa de primo in urbem honoris sui sedem ingressu. Ut enim vox, aiebat, circumferebatur mox futuri Collegii rectores venturos esse, cives rei novitate acciti, frequentiores ad veredorum stationem se se conferebant, ut nos noscitarent atque honestius acciperent. Omnes adhuc invenes atque macilentiores, multo magis languescentes videbamur. Cum vero me sic in lateribus exilem conspexerunt et pallidum veluti diuturna infirmitate assumptum atque confectum, vox eorum faucibus hæsit, nihilque boni de Collegio auspicaturi. Unus vero decus omnium instauravit. Hic enim integro corpore constitutus atque elata fronte procedens, et ob oculorum infirmitatem cum oculariis vitris, quique, ob aliorum reverentiam, ultimus incedebat. Atque adeo hunc veluti omnis familiæ ducem reputantes, magno honore prosequuntur, diuque se se comites præbentes ad Collegium deducebant, eumque alloquio adspectuque hilares colebant. Et hic vix erat hesternus clericorum alumnus! Prima ergo frons semper decipit multos.

velitationes, multi milites amissi, nihil post duos menses tutum, multa vi Gallis licet obnitentibus, Germanorum exercitus, magnis itineribus, Lutetias Parisiorum contendebant.

Tunc horribile animorum inquietudine, italicae copiae, veluti hanc opportunitatem nactae, ingemisciente universo terrarum orbe, maturato itinere, potitae sunt Urbem. Interea in tanta rerum praecipiti conversione, nova quotidie pericula Ecclesie conflabantur ab eius adversariis, quibus nihil erat antiquius quam ut religionem ipsam abolerent. Hisce difficillimis reipublicae temporibus, nostri sodales, sacris exercitationibus rite perfectis in Lancei collegio, ad novam sedem alacriori studio properabant.

XI.

Liceat mihi, si res parvae aliquando magnis componendae sunt, hanc nostram antiquam expeditionem cum argumentis comparare ab historia desumptis. Narrant enim, Romanorum matres filiis ab bellum ituris dicere consuevisse: « Ite, et romanos vos esse mementote. »! Haud aliter Pater nobis, ab eius latere primum profecturis, in sui amoris erga nos signum, bonique ominis testimonium suaviter dicebat: « Ite et Salesianos vos esse ostendite! »

Hoc unum propterea quisque studebat et conabatur, ut in operibus suis filius tanti patris adpareret, eiusque perfectissimum exemplar. Hoc opus, hic labor in omnibus. At simul quae animorum perturbatio! qui omnium mentis tumultus! Nobis in primis cum ameri-

canis expeditionibus conferri posse videbatur haec sociorum profectio. Magno enim mœrore proficiscentes patrem salutabant amicosque; et eadem propemodum erat eorum aegritudo atque parentum molestia, ac si longissime abituri essent. At pater eos satis verbis solabatur modo si polliceretur eos illic brevi esse visurum!

Ubi primum domum pervenerunt, remotis amicis, qui eos salutaturi convenerant, omnes e consilio rectoris, etiamsi longi essent itineris fessi, aedem ingressi, preces iterare optimum factu reputarunt, et bonis ominibus, votisque ac precationibus Deo Beatæque Virgini perfectis, quibus se ultro devoverant, ut tanto operi successus prosperos daret.

Horatius, qui villam suam ad Tyrrenum præ ceteris diligebat, in qua diu vivebat dulciusque se habere videbatur, dicere solebat:

Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amœnis!

Quid autem dixisset, si Alaxii sinum oculis perlustrasset, eiusque dulcissimum aërem aliquantisper captasset?

Cum primum nos Alaxium coluimus, parvula equidem urbs Liguriæ Occidentalis erat, quæ titulo utique civitatis frueretur, sed re adhuc commodisque, uti constat, carebat. Eius ipsi balnei, qui omnium nunc per italicas urbes celeberrimi atque frequentissimi, ad quos ob sinus dulcedinem et amplitudinem, ab omnibus dissitissimis civitatibus beatiores concurrere consueverunt, tunc parum admodum memorabantur. Hisce vero temporibus melius in dies longe lateque, vel etiam ob Collegii famam, eorum nomen celebratur, multique advenæ ob aeris salubritatem cœlumque mite, vel hie-

mis tempore, stabilem sedem sibi elegerunt, et per amœnos collium lucus malis medicis oleisque consitos, luxuriosas villas identidem mirabili arte, novoque ornatu construxerunt, ut cum caloribus aestivis hiemales tepores quodammodo continuarent. Ac propterea mirum est, quot ædificia sumptuosa regalique magnitudine situque, ob aurum potissimum Anglorum, hic atque illic adpareant, et advenæ ditiores, ut eius placidissima temperie perfruantur, adpetente hieme, Alaxium se conferunt.

Hæc erant fortasse dicenda, ut Collegii incrementum tum ad loci amœnitatem adtribuas tum ad magistrorum sollertiam caritate imbutam atque sapientia.

Anno igitur millesimo octingentesimo primo et septuagesimo, sub initium octobris, magna puerorum turba adstante, sacris ceremoniis in æde Collegii dicata Augustæ Matri sub titulo Angelorum, scholæ solemnī pompa sunt inauguratæ. Multi iam aderant alumni omnis ætatis omniumque scholarum undique collecti, qui in recenti ephebeo adscripti, novam vivendi rationem studiorumque alacres et magna animorum voluptate adgredi videbantur. Et subito omnibus visum est, modo ducum consilio et virtute parari victoriam, et simul *nullam viam inviam esse virtuti.*

Pater rectori proficiscenti et bona sibi omina et suis postulanti, dixit: « *Vade et Deus vobis semper favebit,* si quæ puerulus ibi in domo patris accepisti, illic, Deo adjuvante, diligenter atque alacriter innovabis. Videbis, fili mi, quam latissimus campus patebit! »

Nihil propterea carius habet quam ut ipse et socii paternis consiliis mordicus omnino adhæreant. Quo nomine in ipsis scholis, in amœnis et clamorosis ludorum

circulis, in honesto ac quotidiano deambulatu, nullis admodum mutatis, vitam taurinensem alacrius vivebant.

Omnibus interea admirandum videbatur, quam feliciter Deus filios suos amore prosequeretur, qui omnium prope inopes rerum mortalium, nimis alta quæerent.

Florentes quidem erant ætate, ingenio vero atque audentia vivaciores; at omnes, cum adversa valetudine laborarent, et præ ceteris ipse superior, haud posse in operibus durare pertimescebant. E contra brevi post tempore, licet improbo scholarum labori impares viderentur, vi tamen corporis et virtutibus clarescentes, non iam de se spem sed fiduciam adferebant. Namque ipsi alumni, qui clarioris cœli naturam imitantes, mobilitate quadam corporis vexati, difficilius admodum ad disciplinam atque ad animi correptionem informari poterant, in melius conversi, magistrorum caritatem atque virtutem undique prædicabant.

Et sensim sine sensu, admirantibus omnibus, et inprimis parentibus, ipsa membrorum mobilitas, mansuetudine doctorum frenata, in testimonium sapientiæ convertebatur. Quam suaves fructus extemplo in urbem manabant! Quare optime, tu dixisses: *Prunis lapidosa rubescebant corna!* Et cum Manzoni nostro:

« Ove copriano i bronchi
Ivi germoglia il fior!

Schola enim non iam tormentum alumnis aut animorum irritamentum adparebat, ut sæpius antea, sed tamquam ad locum amicitiae atque hilaritatis frequentissimi quotidie itabant.

Pius rector suis iterum atque iterum prædicabat,

ad Deum unice respiciendum esse, ipsum vero verendum magis et timendum quam homines. Ut id dicerent sæpius atque amice inculcarent, hortabatur. Qui sancta ista sapientia fretus, parvus salesianorum manipulus etiam Alaxii insigniter pro studiis et pro religione decertare exorsus est. Namque omnium magnarum rerum et principia exordienda sunt a Deo, et idem finis statuendus est. Et nostris omnia prospera evadunt sequentibus Deum.

XII.

Sic autem se gerere consuevit. Uti pater rebus suis adsiduus, prope nemini deest; et omnes, brevi post tempore, sunt sane ei propemodum amici; neque est fere quisquam, qui ad Collegium veniat, ut non simul et eum amet.

Eius opus duplex est: tum pro pueris qui domi versantes quotidie ad scholam modo se conferunt, tum pro illis, qui in Collegio diu noctuque morantur. Alumni vero, quos internos adpellamus, quosque maiori caritate diligebat, adeo numerosi ab ipso initio fuerunt, ut omnem nostram civiumque expectationem superarent. Hos veluti ad exemplar vitæ Dominici Savio, quem vidisse sæpe in honoris signum gratique animi identidem memorat, pietate optime in eum animatos fingere studet. Et nonnulli in eius obsequium tot subito virtutibus præluxerunt et adeo religionis laude clarissimi evaserunt, ut omnia præclara exempla virtutum exhiberent. Iuvabit inter ceteros in medium referre memoriam *Antonii Vallega*, qui prudens, benignus,

innocens, comis, tanta fuit in suis sanctitate morum, ut cum Sancto Aloysio Gonzaga, omnium iudicio, contendere videretur. At improviso morbo in cælum raptus, ut qui mortalia infra se posita arbitraretur, vitæ finem placide aspiciens, in suorum amplexu, singularem diligentiam et moderationem professus, moriens in mœrorem coniecit parentes, quorum erat delictum, amicos, qui eum omnium virtutum exemplum prædicabant.

Etsi noster plurimis nitebat dotibus, attamen, mea quidem sententia, omnia mente reputans, hoc iudicium de ipso proferre non dubitaverim, Franciscum, cum optime sciret cuncta in omnium opere consilioque sita esse, nec unum posse omnia simul peragere, neque cunctis locis interesse, maxime curasse, ut suum quisque officium egregie obiret. Quo facto, ab initio, se se gerere in munere obeundo consuevit, ut omnes, qui simul adlaborarent in puerorum institutionem, proni in eius obsequium, illuc potissimum contenderent, grati animi ergo, ad conquiendam in eum alumnorum benevolentiam. Atque adeo libenti omnino animo ita eum amore prosequerentur, ut illico eum semper in oculis ferrent, eiusque voluntatem usque ad religionem perficerent. Ac propterea animum suum ei in omnibus testatum volunt, atque eximia amoris significatione, ab eius consilio et imperatu, ne tantillum quidem, discedere audeant. Omnibus est maxima contentio iussa eius exequi atque adamussim complere.

Quotquot secum salesiana stipendia merentur, uno spiritu et magna cum animi alacritate, in opere sibi commissio incumbunt. Omnis enim illa sacra familia, exempla patris secuta, Deoque unice devota, eius po-

tissimum opere, cælesti quadam suavitate morumque candore undique spirabat. Hinc factum est, ut ex illis ædibus, divina veluti mente adiuvante, identidem socii præclaris virtutibus ornati prælucerent, qui, alio quandoquidem ad docendum missi, hand pænitendos fructus retulerunt, et nonnulli Salesianorum nomen ingenio et pietate renovarunt.

Hic satis sit, amoris et brevitatis gratia, memorare Aloysium Rocca, Carolum M. Baratta, eundemque Dominicum Belmonte, qui iam funere functi, eius ductu maximam sibi virtutum famam acquisiverunt. Sibi enim in exemplum unice posuerat monita patris, quæ semper ob oculos haberet, quæque omnes ut honeste sequerentur etiam atque etiam hortabatur.

XIII.

Hinc tam subitus atque irriguus virtutum fluvius ac bonarum artium ex umbratili illa scholarum pæriete proficiscebatur, qui aliquando ad externos manare cæpit. Ita re confirmabat verborum veritatem, quæ sæpe sæpius ad suorum commodum referebat: «Deus personam non curat, sed gratus ei est quicumque caste et religiose eum colit». Hæc securissima suorum operum tessera.

Nunc mihi sunt enarranda paulo maiora. Namque horis subsecivis ad sublime scriptoris officium se contulit.

Haec mea verba ad volumina spectant, quæ, eleganti quodam verborum splendore atque sententiarum in vulgus edenda curavit. Eius enim stylus, præstans

atque floridus idemque fluens æquabiliter, verissimis coloribus omnia refert.

Sed acuto præditus ingenio, multoque rerum usu subactus, os magna sonaturum præsefert, tum quando humilia scriptitans tum liberius cogitationes suas cum amicis communicare videtur. Nec tamen inanem sententiarum strepitum adamavit; sed quoniam ad humaniora studia a prima ætate se contulerat, atque ad elegantiora magistri cuiusdam exemplaria plus minusve respexerat, eius vestigia aliquando secutus, orationem suam ad scholasticam pulcritudinem prorsus effinxit.

Ex paternis autem exemplis, quæ semper præsentia obtinuit, sanctiorem illam hausit narrandi rationem, quæ in gravioribus argumentis feliciter adprobatur. Hæc ipsa stili magnificentia cui identidem indulgit, iucundo quodam sententiarum candore aspersa, ex eius ingenio inaffectedata ac naturalis, nullo prorsus labore, fluere videtur.

In primis ingenium est periclitatus in classicorum italorum voluminibus edendis, pro italica iuventute; quæ complures illius ætatis scriptores, patris exhortamine atque præscripto, animum simul adiunxerant ad libros optimæ notæ auctorum evulgandos, omnibus rite expunctis, quæ vel tantillum religionem morumque probitatem deturparent.

Haud ita multo post complura e penu suo profecta in vulgus edidit, in quibus præclara illa virtus elucet, quam ex sancta eius indole variaque sapientia feliciter expressit. At præ ceteris iuvat memorare opus, cui est titulus: *Nuovo Dizionario della Lingua Italiana*, multis undique statim doctorum laudibus acceptum, ac perpetuis editionibus auctum novis-

que vocabulis, etiamnunc puerorum manibus teritur.

Interea paucis post annis, bonorum exemplorum fama, etsi tempora essent sæva atque infesta virtutibus, attamen ad Collegium, mira semper celebritate cognitum, multissimi alumni, studiorum causa, conveniebant. Quin imo, ut omnia parentum vota exequeretur, atque alumnorum virtuti ingeniisque faveret, gymnasio addi placuit Lycæum. Atque adeo alumni interni ducenti et amplius e subito adnumerati sunt.

Incredibile dictu est, quam alacriter omnes ad studia incumbunt et e Rectoris consilio virtutes colunt! Præ ceteris maximum in modum devotio in Augustam Matrem refluuit, atque in Divinissimum Iesu Christi Cor suavissimum. In his enim omnis bonorum morum fiducia innitur, in his optima studiorum ratio.

Quod quidem apertissime patuit in singulorum annorum periculis, quæ Gymnasii Liceique alumni, e scholis discessuri, publice atque solemniter dare consueverunt. Hinc præcipua in dies laudum origo atque æstimationis, quæ honorifice per universam provinciam ultro effundebatur.

Hinc factum est, ut citra omnem invidiam, imo summa cum laude, paucis post annis, eius præsertim adnitentibus consiliis, unus et alter doctor e suis præ omnibus, æstimator et iudex in Licæi periculis pro alumniis honeste a studiis dimittendis, inter publicos eligeretur. (1)

(1) Ut omnis suspicionis timor abesset, privatis, quos dicebant qui e scholis paternis exirent, publicos alumnos per invidiam anteponi, lege tantum fuit ut unus et alter e doctoribus priva-

XIV.

Venit tandem dies, quo pater, ut cum ipso intimius consilia sua de *penitior*e studiorum ratione, quam diu multumque agitaverat, familiariter communicaret. Labante enim ætate, sibi ad latus iam habere obtinuerat, qui eum in Congregatione regenda adiuuaret, atque, data occasione vicaria potestate fungeretur. Tunc Cerruti vocari placuit Augustam Taurinorum, ut in eius locum succederet, qui usque ad annum millesimum octingentesimum quintum et octogesimum, rem omnem litterariam, omnibus adprobantibus, apud nos gubernaverat. Sic ipse spei plenus, altiora iamdiu meditans, optimisque studiis imbutus, posse melius rem explicare ad quam diu contendere studebat; et omnia sua bona aspernatus, summa diligentia ad munus sibi demandatum animum appulit.

Nec tamen velim eum credas in re tanti momenti novum hominem fuisse aut repentinum. Iamdiu enim animum ad hoc ingens opus adgrediendum parabat, et se se ad omnia quæ passim evulgabantur, curiosius conferebat, et in rem suam callidius redigebat.

Locus me monet ut nonnulla dicam de puerili institutione, quæ hac ætate apud nos vigeret. Ab anno enim seculi elapsi quinquagesimo eæ res in Italia potissimum agitabantur, quæ omnium ferme quietem

tis, in aliqua saltem materie, vice alterna, alumnos suos adiudicaret. Et honoris gratia inter eos adnumerati fuerant qui in Alaxii Collegio docerent.

perturbarent, in iis præsertim quæ ad popularem culturam spectant. Multi multa uno eodemque tempore speciosa hac de re novæ doctrinae placita portendebant. Hinc prudentis iudicii viri apud omnes Italiæ provincias, adhuc in diversas regnorum partes distributas, perversorum animorum motus ominabantur et novissima quæque, quibus patres interfuere. Neque abs re erit in mentem revocare magnum ingeniorum fætum divinitus edidisse Italiam, multosque extitisse scientia plane singulares, qui mentis præstantia et nobilitate, cum æqualium omnium populorum doctissimis contendere ausi sunt. In his Vincentius Gioberti Taurinensis, Raphael Lambruschini Ligus, Antoninus Raineri Subalpinus, sanctissimis moribus sacerdotes, et Nicolaus Tommaseo Dalmata, et novissime Ioseph Allievo, primas retulerunt, atque alacriori animo ingenioque apud nos propugnarunt, ut res litteraria radicitus emendaretur, et recentioris ævi notam referret.

Tunc enim primum, horum opera, scholæ populares atque ad temporis rationem compositæ, quæ artes litterasque foverent, imperius excoli cœptæ sunt. Nova admodum studiorum ætas et fructuum maxime ferax omnibus monstrabatur. At non omnis in omnibus castior animus; quin imo malis subito artibus sanctam religionem inficere conabantur. Namque ab ipso rerum initio, veluti agmine composito, religionis præceptis posthabitis, rei litterariæ omnis pietatis expertes unice studere profitebantur. Et sensim sine sensu, eo omnino contendere ostendebant, ut in scholis, quæ litteris olim scientiisque ad immortalitatis gloriam pervenerant, adnitentibus potissimum Iosephi Calasanti discipulis, sanctique Hieronimi Aemiliani, et præ

ceteris Ignatii Loiola, nunc ipsis exactis, omnisque religionis specie excussa, sub novorum auspicio-
rum specimen, peregrinas admodum aridasque in-
stitutiones peterent. Quæ mentis rerumque confusio!
Quæ placitorum contrarietas! Haud aliter Ovidius
Caos depinxit. Et misera patria, tot diversis doctrinis
dilacerata, remediisque obviantibus obruta, in contra-
rias continuo partes impulsa, videbatur, ob intestinas di-
scordias, ægra illa, quam graphice Aligherius effinxit:

« Che non può trovar posa in sulle piume
Ma con dar volta suo dolore scherma!

XV.

Actum esse videbatur apud Italos de religiosa pue-
rorum institutione, nisi Deus excitaret Patrem, qui
sine strepitu neque alicui scholæ addictus, Christi
modo sapientia innixus, qui dixerat Apostolis: *Euntes*
docete omnes gentes; scholas modestissime aperuit, in
quibus, nullo habito humano apparatu, servatis tan-
tummodo veterum moribus, sanctisque religionis præ-
ceptis mordicus adhærens, sarcta tecta pietatis iura
magnifice adseruit. Huic rerum intentioni est illud
improborum certamen adtribuendum, quod præter om-
nium expectationem, contra sanctissimum pectus su-
bito exarsit. At ipse divinissime *propositi tenax sce-*
lerisque purus, ut quodammodo Horatii verba obiter
mutuem, ad susceptam sibi cælitus institutionem, contra
ipsorum conatus, alacriter est adgressus.

Divini Magistri præceptum secutus *cœpit facere et docere.*

Hoc idem simplex mandatum alumnis suæ doctrinæ instantèr tradidit; et, sub titulo, quem adpellari placuit: « *Metodo preventivo* » apud gentes ubi salesiani versantur, vulgatum, omnibus acerrimi iudicii viris laudibus maxime commendatur.

Utinam nos patris consiliis, studiosiori animo adhærentes, eius semper placita divinitus veluti nobis tradita, fideliter custodiamus et sollicitè pro viribus prosequamur!

Nemo vero inter præstantes Patris alumnos melius arripuit, atque omnium sententia, acrius tradidit consilium, quam *Cerruti*. Ipse enim a primis annis divinam eius doctrinam admiratus, nil inepte molitur, quin etiam atque etiam, in scholis, verbis et scriptis insigniter sententiam patris omnibus commendet. Et tamquam sentiret se ad maiora vocatum, dum penitiori studio secularia volumina nocturna versat manu versatque diurna, eo potissimum spectat ut viam quam a Patre signatam habuit, fratribus magis atque magis seguis muniret. Hinc factum est, ut gravium doctorum sapientia nutritus, integram patris sententiam cum immortalium illorum placitis componere identidem studeat, et maiori veneratione eius sapientiam amplectetur. Et quo facilius voti compos fieret, relicta Alaxii domo, haud ita tamen ne frequentius rediret, salutis præsertim causa, Taurinum petiit. Sic meliorem sibi aditum curavit ad illam rerum exactam doctrinam aquirendam, quam antea concupierat, ex ipso fonte manantem,

XVI.

Ea vero fuit alacritate atque sollicitudine in rebus agendis, ut illico non modo de se spem sed fiduciam daret. Namque hoc ei laudis præmium adtribuere socii voluerunt in comitiis, quæ novissime fuerant apud Collegium in Valle salicis positum, præsentē adhuc Patre, in quibus fere omnium suffragiis eligi mereretur. Omnes tunc eum magistrum vitæ nostræ conclamaverunt, eum supremum scholarum rectorem, eumque studiorum sapientissimum moderatorem. Sic fama haud semper errat, sed aliquando et eligit. Sui subito esse concedidit noscitare provinciam, nosci a sociis, discere a peritis, sequi optimos, nihil appetere iactatione, nihil quoque e contrario ob formidinem recusare, simulque tacite considerare atque anxius et intentius agere. Mutua vero concordia per mutuam caritatem, et invicem se religiose anteponendo. Suis ut optime auspicaretur sæpe sæpius, sancta quæ affabre scripsit pater per epistolas ac memoratu dignissima, quæ si optime cognita atque in succum propemodum reducta, essent cunctis saluberrima. « Omnia habemus, aiebat, domi apud nos consilia optima sequenda, quæ nobis profani invideant ». Eia ergo, dicam cum Persio:

Messe bonus propria vive, et granaria fas est Emole!

Invenies errores? Haut desunt equidem, quos aut incuria fudit aut humana parum cavit natura. Ut hos expurges pie adlabora, et cura, ut ipse Livius com-

mendat: « *Omniū maxime pudicitia in tuto esse debet* ».

In novis ædibus, quæ passim erigebantur, diu plerumque versatur, et monet sæpius: si per quos viros, quibusque artibus domi militiæque et partum et auctum imperium sit permanet, nos meminisse iuvabit patrem et paucos e suis filiis tot rerum molem brevi tempore consecutos esse caritate et virtute. Ac propterea nobis sit altissime persuasum: Maior laus est magistratui et legibus parere, quam hostes vincere. Et si vobis placuerit, addam: « *Nos mori pro patria, non patria pro nobis perire debet!* »

Atque adeo in hoc perpetuo incumbit, ut omnes apprime sciant atque in mentem revocent actuque perficiant, quidquid pater pro nobis conscripsit, et qua potissimum ratione tot triumphos referre potuit. Haec eadem sæpe evulgavit, et docte enucleavit atque eleganti modo suo maioribusque explanationibus est interpretatus et auxit. Ad hæc in libro, quem *Le idee di D. Bosco* adpellavit, patris morem tam graphice depingit, ut nihil naturæ aptius, nihil ad veritatem expressius queas excogitare. Ita crebra est quoque rerum frequentia, ut admireris verborum prope numerum sententiarum numero consequi, ac deposita veteris magistri persona, ita porro verbis aptus est et pressus, ut nescias utrum res oratione an verba sententiis illustrentur. Specialem nobis aliquando daturus patris illustrationem, hunc librum dedicatum voluit Michaeli Rua, qui omnium plausu, paullo ante ad gubernaculum rerum Salesianorum advocatus fuerat.

XVII.

Quasi nulla dies labitur sine linea, videlicet sine Commentario, quem vere contractioribus noctibus lucubratum dicere possumus. Sed opus cui est nomen inditum: « *La Storia della Pedagogia in Italia* » est multo omnium probatissimum, et nomen auctoris per omnem fere Italiam honeste propagavit. Diu enim multumque in hoc volumine conscribendo adlaboravit, et tum propter industriam atque in hac re assiduitatem, tum propter exquisitius et minime vulgare orationis genus, animos doctorum ad se dicendi novitate convertit. Iam enim a prima ætate in optimam Italarum sortem respiciens, Deo gratias maximas agebat, quod nostri in omni virtutum genere et præcipue liberalium artium disciplina, quæ ipsarum est nutrix et alumna, virtute alios antecellit; dolebat modo, quod plerumque nostris temporibus ad exterarum gentes unice adclamantes imitandosque adcurrerent. « At non sunt, aiebat, et apud nos sapientes? Sunt equidem multi, ex quibus suavissimi atque uberes fructus emanant. Oh! fortunati Itali sua si bona noverint. » Et eorum placita, quæ mente diligentius volutabat, etiam atque etiam candidissimo animo cum sententiis patris mirifice componebat, et maioribus quas posset laudibus evulgabat.

Quin imo eum conferre haud dubitavit cum Marco Fabio Quintilliano, qui multo omnium veterum magistrorum celeberrimus apud omnes habitus est. Neque ei prorsus iudicium amor obfecit. Namque si eius in-

stitutiones futuri olim oratoris facundiam alere possunt, in alumnis suis haud potest eximiam excitare doctrinam, et omnes animi virtutes exigere, quas sola Christiana sapientia procurabit. Ipsa enim modo puerorum mentem ad cælestia elevat atque in ei excitat

« Aetherium sensum atque aurai simplicis ignem!

Et aliquando Victorinum a Feltre, cuius fama gloria reviviscit atque in aeternum durabit, cum patre elegantissime composuit et perbelle atque acutissime comparavit. Quæ amoris dignitas, qui nitor eloquentiæ, qui demum acutus liberalium studiorum spectator! Hoc enim nomine ipsum cum optimæ notæ scriptoribus facile conferes.

Longior sane et molesta lectoribus adpareret sola titulorum operum enumeratio, quæ noster identidem enucleavit, quæque hactenus magna cum mentis suavitate leguntur. In iis sententiæ haud magis numerantur quam ponderantur.

Sed multæ adhuc res maiorisque momenti eum manent.

Hactenus pondus, ut ita dicam, totius societatis, et potissimum ad rem litterariam quod attinet, humeris suis gerebat pater; et omnibus perhibetur quam scite quamque fortunate eam per asperos fluctus ad portum perduxit. At tempus aderat ut alter hoc onus libenter sumeret. Namque pater, laboribus fractus atque angoribus, potiusquam ætate, adiutorio illius egibat, qui consilium eius cum optime novisset, graphice exequi posset.

Sed obvius hic se offert sermo de Puellarum insti-

tutione, quæ nuncupantur: « *Le Figlie di Maria Ausiliatrice* ». Ex eodem enim arbore nascuntur, eodemque contendunt; atque adeo curam sollicitam ac prudentem quærebant, ne insolenter crescerent et luxuriosius, sed suum semper vultum retinentes, apte et ordinatim fructus uberes ad tempus ferrent melioresque in futurum. Ipsæ optime spectabant, ut puellas ad religionem excolerent, atque ad omnia quæ ad eas rite educandas, nostris temporibus, maxime addecent.

Iam antea pater, adhuc vivens, ei harum directionem integram commiserat, ut a primis incunabulis, eo acrius spectarent, ut caritate defixæ puellas ad pietatem, ad opera atque ad litteras recte informarent. Atque adeo se se apud Domum totius ordinis caput frequentius conferebat. Illic enim iuniores præsertim sapientius voce docebat, quæ aliquando Congregationis spes, venturis essent auxilio. Multæ admodum difficultates et angustiae ab initio insurrexerunt, quas tamen optime, Deo adiuvante, eiusque consilio, non modo vicerunt, sed sunt feliciter supergressæ. Niceæ in Subalpinis, ubi morantur, postquam *Mornese*, locum nativitatis suæ, reliquerant, apertæ sunt primordiorum scholae mox perfectiores, et demum, auctis magisteriis, novaque doctrinarum facta partitione, suprema illa institutio accessit, quæ post studiorum triennium ea omnia arripiant, quibus puellæ educari consueverunt, ut iure magistræ aliquando publice renunciarentur.

XVIII.

At imperaturus omnibus elegi ab omnibus debet. Haec sententia pro re nata mihi in mentem venit, cum recordor ipsum in omnibus consiliis, de eligendis moderatoribus salesianæ Congregationis, cunctorum suffragiis, supremum rei literariae magistrum renuntiatum fuisse, magna animorum lætitia atque concordia. Ipse enim a multis annis quantus est totus in re sua est. Præceptores in primis circumspicit, singulari benevolentia eos prosequitur, ad agendum sollicitat, eosque ab opere caute refrenat: optime indicat quos eligere debet. Et in primis magnum magistrorum proventum sua ætas attulit. Simplex cunctaque in complexum unum omnium votorum est: *Gloria Dei et animarum salus!* Eo omnino tendit, ut quam plurima possit tribuere religioni et societati, ad quam se unice devovit. Magna et turbolenta tempestate tunc res christiana afflictabatur. Et ipse pro viribus, patris vestigiis insistens, Nomini christiano, in puerili institutione potissimum laboranti, mederi studuit.

Adgredior nunc ad maximum eius opus describendum, quod si casibus fuit opimum præliisque atrox, et aliquando ipsa pace sævum, mox, opitulante Deo, et fortiter in proposito sistens, ad exitum maxime laudandum feliciter perduxit. Iuvabit tamen hic pauca præfari.

Hactenus scholarum nostrarum alumni, qui munus docendi vellent publice obtinere, multis licet studiis enutriti, sæpe in commune periculorum naufragium

incidebant. Ætas enim illa seditionibus discors, inique se se gerere solebat in nostros, tum in odium religionis, tum quoque ob doctrinæ diversitatem, quam sæpe, hostili animo, infamiæ notâ eos urebant aut insigniter etiam aspernabantur. Quam sæpe, nonnulli doctores potestate sua abutentes, persequerentur innocentibus, et ultro, ut ita dicam, insueto modo destruebant « illustres animas impune, et vindice nullo! »

Pater pro viribus atque tot annis impensius illuc contendit, ut hisce malis remedium aliquod referret. Ei tunc noster se comitem studiose adiunxit. Primum ut optimis adhibitis libris et totis nervis ad studia incumberent, atque ita modeste idemque fortiter optimorum doctorum opera, obeundis examinum periculis promptiores adstarent. Quod præsagium mirum in modum eventus comprobavit. Ad hoc ipse pater multo gesserat tum apud Provinciarum Præfectos, tum apud administratores, qui mira equidem celeritate ad rerum gubernacula sederent. Et exemplo et dictis et muneribus receptis veritatem adfirmavit: *Principibus placuisse non ultima virtus Est!*

Et cum Cerruti in eius locum tandem successit, curam in primis habuit, ut eadem in omnibus disciplinæ species servaretur, et ne digitum quidem transversum recederent a prima patris institutione. Quod meridiana luce perspicuum resplenduit, præsertim apud Puellas Niceæ Mariæ Adiutrici devotas. Namque veluti a fonte suo amplior sanctitatis amnis in gentem omnem derivavit. Eodem tempore ampliores ædes cum hortis eo consilio apertæ sunt, ut diebus festis in disciplinam ad diversandum convenirent puellæ externæ vel grandiores, quæ profestis adsiduo opere distinentur.

In hac re magnum fuit ille patri ornamentum, magnum quoque societati, neque exiguum decus sacerdotio et litteris. Namque, defuncto patre, cum totum ei fuit studiorum regimen inter nos commendatum, ingens eius ingenii virtus adparuit atque prudentiæ. Insidebat quodammodo animo maiestatis publicæ cura. Eius statim iudicium erat iam hominis claritate insignis, severitate quadam exempli salubris, rerumque, ut ita dicam, magnitudine erecti. Quidquid propterea faciebat aut aliis agendum statuebat, semper ex eius nutu consilioque desiderium patris arguendum esse videbatur.

Et ipse, rara viri prudentia, optimum quemque suorum fidelissimumque putabat. Cuique vero pro viribus officium commendabat, viresque verbis addebat. Hinc omnia scire curabat licet non omnia exequi.

XIX.

Sed illuc tandiu maximisque animis tendere conabatur, et assiduis viribus se se gerebat apud clarissimos viros, qui ipsum consilio adiuvare possent, et data occasione etiam opere, ut Collegium, quod est apud Augustam Taurinorum, cui est nomen « *Valsalice* » ubi abhinc aliquot annos in pace Christi compositus Pater advigilat veluti omnia atque custodit, amplissimis tandem iuribus gauderet acprivilegiis, quibus publica gymnasia frui consueverunt. Et tandem, ita ferente divina voluntate, optatissimum proemium retulit. At quot infinitos gessit labores! Quot acerrima

certamina sustinuit, quotque etiam pravorum in sidias mirabiliter destruxit! Quo facto, si via haec forte clauderetur, illam strenue aperiebat et pulsabat; et sine mora, semotis praesentibus periculis et aliquot potentiorum invidia, omnes difficultates perseverantia superavit.

In omnibus istis rebus peragendis, consilium, prudentiam atque invictam animi fortitudinem ostendit, quam saepe pater laetabundus admirabatur, et feliciora in aevum praesagiebat. Adeo constantiam ab eius veluti pectore fidelissimus hausit! Sic munus per quam maxime nobis commodum est consecutus, ad quod cuncta eius vota, in complexum omnino spectabant. Quod quidem praemium, omnium sententia, si magnum ei peperit decus, nobis summum in posterum addidit solatium. Quo nomine, alumni nostri, veluti in tutissimo portu, nova studiorum proposita ratione, et sub prudentium doctorum disciplina, ad sublimiores artes pariter et litteras animum adiungunt. Et hoc beneficium superat quidquid coniectura nos assequi potueramus, eiusque memoria manet mansuraque est in animis nostris, et in aeternitatem tempore rerumque fama. Quod quidem prudentissimo cuique probatum iri confido.

Ad haec veluti cumulus accedit, quod est pro scholis assecutus, quas Virgines Mariae Auxiliatricis Niceae tam prudenter dirigunt. Mirum sane in quot primum hominum simultates decertavit, quantasque difficultates et repulsas animo invicto sustinuit! At vir laudabilis propositique pertinax, divino auxilio unice fretus, quod diu multumque mente prius cogitavit, omnibus superatis periculis, voti compos factus est. Namque cunctis admirantibus, quodque antea impossibile videretur, et illae scholae privatae, etiamsi quod caput est et diffi-

cillimum fore omnes profitebantur, sub religiosarum disciplina, iure honoribusque donatæ, quo publicæ modo pollent, alumnas suas quotannis legitima docendi auctoritate donant.

Atque hæc ita caste ipse fecit, integre et naviter, ut sui securus, posthabita etiam valetudine, ab officii religione numquam declinaret. Sollers atque industrius, maximique consilii strenuam nobis operam navavit, propitius promptos unicuique aditus exhibuit obviamque comitatem. Acceptus nostris ob eximias animi virtutes, ob pietatis studium, carus quoque viris quicum rem agere debuit, qui eius miram integritatem ac modestiam libero ore prædicabant. Ac propterea eum omnes non modo amabant sed diligebant, eumque in oculis ferebant. Et sæpe per singulos annos, præsertim cum eius dies onomasticus celebraretur, incredibili lætitia gestientes, eum omnes honoribus votisque honestare certabant, aliasque insuper occasiones quæritabant, ut in eum suam voluntatem gratumque animum testari possent.

Ut monumentum esset omnibus faustissimi diei, quo ipse abhinc quinquaginta annos sacerdotio fuerat actus, et in Maximo Taurinensi studio doctoris politiorum litterarum laurea donaretur et tandem vota religionis ad Patrem nuncupasset, omnes novas preces effundebant votaue Deo offerebant.

Et ipse, ut miles iam multis stipendiis honestatus sed minime tempus adesse reputans, quo rudi coronaretur, hæc tria vitæ æva præstantissima ac memoranda hilariori animo longe salutabat. Iam Augustæ Taurinorum aliisque locis, ut amicorum voluntatem prosequeretur, passus est quinquagesimum annum solemniter

celebrari, quo primo sacro fuerat operatus. Et in Collegio, cui est nomen a S. Martino in Monteferrato, ubi vix sacerdotio initiatus *Mirabelli* celebraverat, magno puerorum gaudio et sodalium, ut veterem animi iucunditatem innovaret. Re enim vera omnes eum summo honore receperunt, et dum ipsi gratularentur quod ad illam temporis festivitatem pervenissem, mirum in modum gaudebant, quod ab ipsis tot honorum initium ac magnitudinem sumsisset. Omnium vero expectationem superavit ac festorum alibi lætitiā, si mihi dicere sic licuerit, incredibilis suorum incolarum festivitas. Hoc tam longo mortalis ævi spatio, alii e suis, ipso adnitente, egregie studiorum curriculum perfecerant, ac muneribus publicis acquisitis optimam sibi vitæ fortunam effinxerant, alii civem ingenio spectandum ac virtutibus præclarum omnibusque late acceptum, et optime de patria meritum excepturi, vota enixe ei candida promunt.

Ad hæc, quodque fuit omnium optatissimum, ipse in animi grati testimonium erga cives, arrepta occasione, a Pontifice Maximo obtinuit, ut nocte fortunatissima, qua Jesu Christi Nativitas in terris recolitur, quotquot sacra de altari inter Missarum solemnia libassent, universam peccatorum veniam assequerentur. Quod munus numquam antea habitum, universo populo gestiente, omnibus probatissimum, certatim incredibili civium frequentia, præter universorum opinionem, gratulabundi accipere studuerunt. Triumphum Christiani Nominis virtus suorum retulit: omnibus libere profitentes, qua potissimum ratione, odiis ablegatis, ruenti patriæ salutem adferri possent. Quem discedentem sic universus populus prosecutus est, ut

lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret. Ego vero singularis virtutis testis fui. Præludio Sanctæ I. Ch. Nativitatis, de prandio, ad superiorem accedentem vidi atque ab eo proficiscendi veniam petere, seu nuncium dare, at ita demisso vultu et capite detecto, ut deteriore addeceret, et submisce dicere:

« Profecturus sum in patriam, me tibi committo, ut preceris, ne quid mihi mali contingat; quin potius omnia mihi prospera succedant. » Habitum eius decorum eundemque modestum admiratus, ipse mente reputavi: quæ virtus! Quæ in Rectorem reverentia atque obsequium! Haud aliter neque honestius se se cum patre gerere potuisset.

XX.

Rebus sic optime in patria confectis, ad nos festinanter rediit, gratum animum referens in omnes, qui tantis honoribus eum susceperant. Universus enim populus obviam effusus, solemni apparatu accepit eumque omnibus ordinibus adclamantibus ad templum festo cultu exornatum perduxit. Et lætitia, obsequium gloria eum undique comitatur, omnes exorantes ut fausta quæque ei Deus Omnipotens largiatur. Alii doctrinam, alii pietatem, omnes lenitatem admirabantur, quam propemodum ex eius vultu splendescere prædicant.

Ut autem, si fas est, integram animi eius modestiam cognoscas, hæc quoque dicere haud dubitabo. Cum dies propinquaret, quo annus quinquagesimus celebraretur initi sacerdotii, non modo amici et sodales cum alumnis eum votis honoribusque decorare cer-

tatim nitebantur, sed complures, qui diutina cum ipso familiaritate atque admiratione advinciebantur. Namque vir quidam clarissimus idemque administer, eum *Bosell* privatim invisit, et nomine suo, suffragantibus Alaxii civibus, equitem beneficiarium mauritianum nominatum iri ultro pollicitus est; ut ita integrum seculi decus ac prisce moris exemplum aliquo modo honoraretur, qui maximis præmiis propositis, egregie de italorum sermone vel apud exterarum gentes meritus est. Ipse vero ad cælestia unice spectans, hæc mortalia hilariter contempsit, humanosque honores virtutibus cumulavit.

Sed haud ita multo post, cum omnes ei de honoribus acceptis gratularentur, longam adhuc vitam integramque vicissim ominarentur, ipse, sic ferente Dei voluntate, præter omnium opinionem, in gravissimum morbum incidit.

XXI.

In omni suæ vitæ curriculo, sæpe sæpius in morbum implicitus, et nonnunquam ad periculum mortis reductus, mutato aere, vixdum Alaxium tangeret, omnibus admirantibus, pristinam salutem recuperabat. At nunc propter ætatem, et multa naturalia incommoda et quamdam animi formidinem, subito de ipso omnem fiduciam amisimus.

Nobis eum salutantibus, et bonam iterum salutem plurimis verbis ei auspicantibus, humilis respondebat: « Deo gratias et vobis; at si me amatis, rogare ut, ipso adiuvante, cælum salvus cum Patre aliquando perveniam.

« Te nos cito incolumem hic apud Matrem Adiu-
tricem revisurum confidimus.

« Utinam! At precaminor, ut me felicem inter cæ-
lites tandem recipiar. » Hæc verba magnaue vultus
mæstitia in nos intulerunt quasi præsagium ipsum no-
visse proxime obiturum esse. Nec timor erat inanis.
Namque paucis post diebus, nobis vox ferebatur ipsum
graviori morbo tentatum in eo esse ut brevi moriturus
esset. Aër Alaxii, qui sæpe eum antea recreaverat,
nullum ei attulit remedium. Amicis qui eum gestientes
advenientem exceperant, et optimam breviter recupe-
raturum salutem sperabant, subridens dulcis addebat:
« *Unam petii, hanc requiram, ut inhabitem in domo Dei
mei.* » Semel atque iterum ex ædibus egressus et solus
equidem, qui ei semper fuit mos, cœmeterium versus
deambulabat, ut beatam æternitatem habitantibus in
illo adprecaretur, ut ipse dicebat, sed alii rectius opi-
nabantur, ut se se apud mortuos quodammodo habi-
tare adsuesceret.

Cum autem omni fere spe destitutus, vires eum
relinquere sentiret, tunc denique recubans æquo tamen
animo in lecto remansit. Verum adveniente martio,
quemadmodum semper fecerat, monita proximi mensis
daturus, sapientissime scripsit, ut singula singulis ap-
prime responderent, atque ita arctiori vinculo constricti
in alumnorum commodum coniurarent amice.

Ingravescente morbo, sanctissimis religionibus rite
quotidie est perfunctus, ut ad cælestia animum sem-
per levaret. Quod mirum posteris videbitur, vel
in extremo vitæ spatio, suos peramanter memorabat,
litteris respondendum hortabatur, quae ex dissitis Ita-
liæ partibus mittebantur, bonam valitudinem adpre-

cantes votaue ad Deum pollicentes. Et amice cum circumstantibus plures sermones amantius serebat, quid in futurum ad maius semper litterarum incrementum nostrumque decus facturum esse sperabat.

Nobile sane caritatis in suos exemplum et firmissimum constantiae nobis reliquit, qui, diuturnis licet doloribus afflictatus, lætus et christiana patientia suique securus vim morbi ad extremum tempus perpessus, omnes graves infirmitatis conversiones gaudens pertulit.

Mœrens jamdiu ad lectum aegrotantis adstabat Rector Maior, quicum per sexaginta circiter annos coniunctissime vixerat, et suo adspectu, alloquio et religione ægrum recreabat et suos consilio adiuuabat et fovebat. Ab ipso, ut usque ad ultimum suis in exemplum eniteret, petiit ut inter omnium preces sanctum Christi Corpus in Viaticum ei esset allatum. Atque ita iterum vitæ puriter actæ et religiosae hoc etiam documentum dedit, quod, adventante morte, se christiano more ad supremum diem quiete disponderent. Ne quid autem morienti a nobis deesset, ut summam lætitiâ adsequeretur, a Benedicto XV Pontifice Maximo, postulavimus, ut ei omnia fausta cum universali admissorum venia adprecaretur, atque ita animæ candidissimæ festinata lux Beatorum adfulgeret. Quod gratulabundus excepit, et verbis et capitis nutu gratias agere nitebatur pro tanto munere. Nos autem ad eius latera, veluti ad virtutis testimonium, atque ad magistri disciplinam, frequentissimi ultro libentissime adstare atque ultima morituri verba referre. Tandem quo die sollemniter Beata Virgo colitur ab Angelo salutata Deique Mater est designata, in suorum complexu, qui assiduis precibus morienti opem ferebant, lætus ad sedes cœlestium, uti communis fiducia est, placido exitu emigravit.

XXII.

1a Vixdum per urbem decessisse diffunditur, neque iam temporibus superesse potuisse, uti nonnulli adhuc sperabant, magnus inter omnes dolor atque immensa animorum mœstitia. Infinita quoque visitantium turba in Collegium irruit, et qui sacras adhuc exuvias in lectulo leviter depositas deprecaturi invisere, qui sanctos sollicite ambire, ut misericors Deus, quem sanctissime in terris coluerat, beatas ei resereret cœlitum portas. Eius funus tunc omnibus adparuit non modo nobis acerbum fuisse, sed luctuosum et Alaxio, ubi tamdiu vixerat et mira benevolentia cives fuerat prosecutus.

1a In uno funere, quot hominum gemitus! Universa enim Salesianorum familia, ob tanti superioris desideratissimi obitum amore ingemuit, eiusque solum natale in egregii filii iactura insolabiliter doluit, et cuncta pæne Italia mœrens præclarum patriæ decus illacrimavit.

Curatores Municipii Alaxii, ei funus publice decreverunt, ut suam voluntatem significarent maximumque cultum erga egregium virum, qui Collegium primus rexit, novis semper accessionibus aptiorem in ordinem disposuit, auctisque magisteriis sanctiore disciplina auxit, ut in lumen atque ornamentum inter omnia enitesceret. Hæ res omnes Alaxiensium studia omni genere officii sic accenderunt, ut cari capitis desiderio misere affligerentur. Et illa civitas, in omnium ordinum concordia, odiis partium ablegatis, uno animo in eius obsequium coaluit. Memorabant enim quantæ fuerat ipse sapientiæ, qui atroci tempore nullis periculis

deterritus, suorum usum retinuit ac benevolentiam, inter quos maximarum rerum non solum nulla amulatio neque obtrectatio intercessit. Quique in patriam dulci caritate ductus ex suis ædibus præclara ingenia ad veterem elegantiam exquisitissimis disciplinarum voluminibus reduxit, atque italicam linguam apud exteras gentes memorabili ausu impense excitavit. Est elatus amplo funere, comitantibus omnibus civibus, maximaque populi frequentia, inter suorum preces et civium advenarumque mærorem. Quod fuit insigne atque etiam memorabile spectaculum, antequam tunulo tegeretur, ereptum doluisse cum laudibus ipsum Rectorem Municipii aliosque.

Parentalia pietatis instaurata sunt multis locis, sed commodius et splendidius præter omnium opinionem Augustæ Taurinorum in æde Mariæ Adiutrici dicata et solemnî apparatu. Laudes dixit præ ceteris in maximo civium amicorumque conventu et quidem summa cum dignitate Alexander Lucchelli sacerdos. Hic propter adsiduam cum laudato familiaritatem et propter exquisitius orationis genus, animos hominum ad se dicendi novitate convertit. Hæc laudatio invulgus edita ea nitet sermonis elegantia, caritatis candore, ut nihil aliud perfectius, nihil incundius excogitari possit. Eius enim virtutes moresque ita nobis repræsentat, ut in exemplum adhuc defunctus adfulgeat, eumque oculis iterum videre auribusque audire autumes.

Ave suavissimum decus nostrumque desiderium, atque vale in pace!

EIUS EFFIGIES.

Amplam serenamque frontem gerebat, quæ identidem rebus in alternis integrum eius animum revelabat. Color vultus subniger erat et pallidus, et ob frequentes ægritudines aliquando nitescebat. Hilaris tamen et comis facilisque alloquio, proniores sibi plerumque auditores alliciebat. Statura eius communis exiguique corporis, at recta: grandiori modo ætate, veluti morbis defatigatus, lateribusque laborans, parumper ad levam partem pendebat. Miram in familia regenda providentiam et sedulitatem exhibuit; et tanta fuit in suos humanitate, ut se ipsum ultro sæpe negligeret. Supremum suorum munerum ministerium paterna benignitate honestavit, et expectationem, quam sui ab initio de ipso concitaverat, singulari consilio, lenitate, industria, non modo sustinuit sed supergressus est. Et longo rerum usu præstantissimus habitus, difficillimis temporibus, prudentia, assiduitate rem nostram adflictam mirum in modum placide restituit.

Nullus horror in vultu, nulla tristitia, multum, in specie, severitatis; ita tamen, ut reverearis occursum, non formides. Vitæ sanctitas summa, par comitas. Insectabatur, si res postulabat, vitia, non homines, nec castigavit errantes, sed patris fortunam divinitus emendavit. Sequaris monentem attentus et pendens, et persuadere tibi etiam cum persuasueris, cupias. Et tanta apud omnes auctoritate valebat, ut ipsa vultus serenitate pacem et concordiam suaderet. In sermonibus familiaribus dulcis erat semper eloquii et naturalis, in operibus

contra quæ identidem ederet, omnium consensu, maiori cura quam ingenio nitescere videbatur. Uno verbo, si mihi licuerit sacris profana misceri, dicerem:

Suaves

Eius erant mores, qualis facundia, mite...

Ingenium!

Et hoc præclarum magnarum virtutum exemplar in æternum nobis luceat, et illis sit unice dilectus quos olim sapientia imbuit gloriaque cumulavit.

PARVULA APPENDIX

Etiam si nulla sit fides danda quam unice humana, haud in medium referre recusabo, quod nonnulli acerrimi iudicii viri narrarunt. Ægrotabat tamdiu Hyacinthus Ballesio, Sacrae Theologiae doctor, et Montiscallerii sollertissimus curio, qui alumnus noster, et multis virtutibus insignis, cum nostro firma semper fuit amicitia vel a teneris devinctus.

His amor unus erat, pariterque in bella ruebant.

Memini enim quot laudibus inclarescerent, et quot simul in pietate palmas certatim legerent atque in litteris arripiendis. Cum domi omnes diligentius curarent, ne quis ei imprudens obitum amici revelaret, cum esset solus, eum admirati alloquentem audiunt in cubiculo. Ut rem clarius noscitant ad infirmum introgrediuntur, qui eos sic ultro compellat: « Ceruti mortuus est... Ecce mihi hoc nuncium abscondistis? » Haud ita multo post venit medicus, qui alacer profitetur ægrum meliusculum esse, atque spem adhuc adstare salutis.

Eum sic ægrotus abrumpit. « Haudquaquam! Dulcissime doctor! Ego mox moriar! Me nuper amicus, lapsus e caelo, apertissime monuit, dicens: Non vives in posterum! Quod fecisti satis! » Et eventus mox præsagium comprobavit.

1-348

1-948